

PEDAGOGUL LUI CLEMENT ALEXANDRINUL, MODEL DE COD AL BUNELOR MANIERE

Conf. Dr. Carmen-Maria BOLOCAN

Motto: „Eu cred că cei cumpătați pot să-și spună măsura la vorbă, iar de-și îngăduie să vorbească, să o facă ca să răspundă cu ale sale, la întrebări.”

„E mai bine să tăcem decât să întoarcem cuiva vorba, mărind greșeala noastră prin nepricepere.”

Titus Flavius Clemens se naște în Atena în anul 150 D. Hr., din părinți păgâni și bogați; primește o educație aleasă, precum ne precizează chiar el în operele sale. Nu se cunoaște data convertirii sale la creștinism, ci doar căutările sale asidue pe plan religios și frecventarea religiilor de misterii ale timpului, care însă îl dezamăgesc.

Va găsi adevărul și liniștea în creștinism, în religia pentru care mulți oameni își dădeau viața, precum mărturisește el însuși în *Stromate*¹.

Face multe călătorii pentru a-i asculta pe marii dascăli creștini ai vremii. În 180 îl întâlnește pe Panten, „albină siciliană care a cules florile livezii profetice și apostolice și a depus mierea cunoașterii în sufletele ascultătorilor săi”, așa cum îl descrie însuși Clement pe cel ce-i va fi dascăl și căruia îi va succeda la conducerea Școlii alexandrine în 200. Succesul și prestigiul lui Clement a fost mare, fiind apreciat și de greci, evrei și chiar de eretici. Uneori prodigioasa sa activitate catehetică a fost contestată deoarece nu era hirotonit. În acest moment, episcopul Alexandriei îl va face preot.

În anii 202-203, date fiind vremurile grele ale persecuției lui Septimius Sever, școala este închisă, iar Clement se refugiază în Capadocia, la elevul său Alexandru. Despre ultimii ani ai lui Clement

¹ Clement Alexandrinul, *Scrieri*, partea a II-a, *Stromatele*, Stromata I, XII, 1-2, traducere, cuvânt înainte, note și indice de Pr. D. Fecioru, EIBMBOR, București, 1982, p. 16.

avem puține știri pe care le datorăm lui Alexandru, fostul său elev, cel care l-a găzduit pe Clement, când a fost nevoit să plece din Alexandria. Știrile sunt în două scrisori ale lui Alexandru, păstrate de Eusebiu al Cezareii în *Istoria Bisericească*². Una, din 211, o scrisoare irenică adresată de Alexandru, pe când era episcop al Cezareii Capadociei, Bisericii din Alexandria, cu prilejul alegerii lui Asclepiade ca episcop al acestei Biserici. Alexandru termină scrisoarea sa astfel: „Vă trimit această scrisoare, domnii mei și frații mei, prin fericitul preot Clement, bărbat virtuos și încercat, pe care îl știți și voi și-l cunoașteți, care, potrivit proniei și cercetării Stăpânului, fiind aici la noi, a întărit și a mărit Biserica lui Dumnezeu” (VI, 11, 6). Acest final de scrisoare ne dă următoarele prețioase informații: Clement a fost preot; apoi, că era un bărbat de seamă și cunoscut în Biserica din Antiohia; și, în sfârșit, că fiind în Capadocia a întărit Biserica de acolo și i-a mărit numărul credincioșilor prin cuvântul său. A doua scrisoare este din 215 sau 216, adresată lui Origen, pe când Alexandru era episcop al Ierusalimului (VI, 14, 8-9). În această scrisoare, Alexandru vorbește de Clement ca de unul care nu murise de mult. Deci Clement a murit nu mult înainte de 215.

Posteritatea l-a prețuit și l-a cinstit pe Clement, i-a folosit scrierile și gândirea sa. Eusebiu al Cezareii îl numește: „preasfântul Clement, care a fost preot al Bisericii Alexandriei”; Chiril al Ierusalimului: „Clement, următor al apostolilor”, Dionisie Areopagitul: „Clement filosoful”; Anastasie Sinaitul: „Marele Clement”, „Sfântul și apostolicul didascal Clement”; Maxim Mărturisitorul: „Marele Clement”, „Preasfântul Clement, preotul Alexandriei”, „Preasfântul și preafericitul Clement, preotul Alexandriei”, „Clement cel cu adevărat filosof între filosofi”³.

În calendarul creștin ortodox este cinstit ca fericit la 4 decembrie. În cel romano-catolic nu mai figurează, deoarece papa Benedict XIV, prin *Bula* din 1 iulie 1748, decretează ștergerea lui Clement din Martirologiul Roman.

Despre bogata activitate literară a lui Clement ne dau știri Eusebiu al Caesareei în *Istoria Bisericească* (VI, 13, 14), Fer. Ieronim⁴

² Eusebiu de Caesarea, *Istoria Bisericească*, în col. «PSB», 13, traducere de Pr. Prof. Teodor Bodogae, EIBMBOR, București, 1987, *passim*.

³ Dumitru Fecioru, *Introducerea*, la Clement Alexandrinul, *Scrieri*, partea întâi, traducere de pr. D. Fecioru, col. «PSB», vol. 4, Editura IBMBOR, București, 1982, p. 10.

⁴ Fer. Ieronim, *De viris illustribus*, apud *Ibidem*.

în *De viris illustribus* (38) – care spune despre Clement: „După părerea mea, Clement a fost cel mai erudit dintre toți”.

Dorind să prezinte și să propage credința creștină în mediile intelectualității păgâne, dar mai ales să furnizeze „material de curs” pentru cei ce frecventau școala catehetică, va redacta diverse opere, dintre care cele mai importante și care ni s-au și păstrat sunt: *Protrepticul*, *Pedagogul* și *Stromatele*⁵.

Scrierea *Pedagogul*, alcătuită din trei cărți, este adresată celor care, vrăjiți de cântecul cel nou, au urmat Cântărețului Hristos și s-au născut din nou, prin botez, ajungând copii ai lui Dumnezeu. Cuvântul este *Pedagogul* acestor nou născuți. *Pedagogul* îi crește, îi educă, le dă reguli de purtare; îi învață cum să mânânce, cum să bea, cum să se poarte la ospete, cum să râdă, cum să doarmă, cum să se îmbrace, cum să se încălze, cum să facă baie, cum să-și mobileze casele, cum să se folosească de podoabe, parfumuri și coroane, cum să se poarte soții între ei, cum să lucreze, cum să-și exercite trupul cu exerciții gimnastice. În capitolele 11 și 12 din Cartea a treia, Clement face o expunere pe scurt a celei mai bune viețuiri.

Pedagogul este un adevărat tratat sistematic de morală, prin el punându-se bazele unei veritabile etici creștine⁶.

Pedagogul este, firește, Mântuitorul Iisus Hristos, Care realizează educația creștinilor printr-o metodă sintetică, armonizând Legea, harul și cultura antică, iubirea reprezentând principiul fundamental al noii pedagogii creștine, ale cărei coordonate se conturează acum.

⁵ Alături de acestea, se mai păstrează de la Clement, un comentariu biblic, *Care bogat se va mântui?* Nu se poate spune dacă acest comentariu, nespun de elegant și adânc, la textul de la Marcu 10, 17-31 a fost o cuvântare rostită în fața publicului sau nu, însă lungimea lui ar înclina pentru ultima alternativă. Comentariul a fost scris pentru creștinii bogați din Alexandria, care, impresionați de cuvintele Mântuitorului că «mai ușor intră cămila prin urechile acului decât bogatul în împărăția cerurilor», se întrebau dacă se pot mântui. Clement le răspunde că bogăția în sine nu e nici bună, nici rea; ajunge bună sau rea prin întrebuintarea ei. Nu bogăția este o piedică pentru mântuire, ci patimile pe care le generează bogăția; ele îl împiedică pe bogat să intre în împărăția lui Dumnezeu. Bogații nu trebuie să-și lepede averile, ci patimile. „Dacă toți bogații s-ar lipsi de averi, cu ce ar mai putea fi ajutați nevoiașii? Bogații să-și păstreze averiile, dar să se lepede de patimi. Să fie stăpânii bogațiilor, nu robii lor”.

⁶ Cf. Edgar J. Goodspeed, *History of Early Christian Literature*, University of Chicago Press, Chicago, 1942, p. 182.

I. Învățături generale despre viața creștinilor

În primul rând, soții trebuie să-și arate dragostea către soțiile lor acasă și nicidecum în fața slujitorilor. Aristotel consideră că e mai bine ca oamenii să-și arate demnitatea, începând cu legăturile căsniciei, deoarece legătura cumpătării e de cel mai mare preț, mai ales atunci când este însoțită de o bucurie curată: „Vai, vai, femeie! Nu-i printre muritori nici aur, nici puteri, ori îmbiere de avuții ca să împartă atâtea plăceri alese cum e bunul nume al unui bun bărbat și al soției ce-i este credincioasă și gândește la paza cinstei”.

Atunci când se căsătoresc doi tineri, inelul de aur reprezintă punctul de legătură dintre cei doi, care vor avea ca scop al viețuirii lor împreună păstrarea demnității căminului și îngrijirea de bunul mers al casei.

Apoi, Clement va discuta toate aspectele privitoare la îmbrăcăminte, priviri, felul de a merge, comportamentul pe care un creștin trebuie să-l aibă în societate, modul de a conversa și de a relaționa cu ceilalți, dând sfaturi pentru toate aceste aspecte ale vieții de zi cu zi.

În rândurile care urmează, vom prezenta pe scurt câteva dintre sfaturile generale pe care Clement le dă creștinilor pentru ce aceștia să ducă o viață conformă cu învățăturile adevăratului Pedagog, Mântuitorul Iisus Hristos.

Vorbind despre vestimentația femeii, Clement arată că aceasta trebuie să poarte haine potrivite cu vârsta, cu chipul, cu statura, cu firea și cu îndeletnicirile ei. Totodată, el spune că femeile trebuie ferite de bani, deoarece aceștia îndeamnă la căutarea plăcerilor și ispitesc spre petreceri ușurate, spre cheltuieli inutile și chiar dăunătoare, spre plăceri deșarte de care femeile sunt răpite și „luate ca pe aripi, până ajung adesea să zboare chiar din căsnicii”.

Bărbații nu trebuie să poarte inelul pe degetul arătător, deoarece în acest mod îl poartă femeile. Ei trebuie să-l așeze pe degetul mic. Tot bărbaților le recomandă să-și lase barbă, deoarece aceasta le dă o înfățișare nobilă, în timp ce părul capului are rolul de a ne proteja de intemperiiile vremii: „[...] acesta este semnul deosebit al bărbatului, barba, prin ea se arată bărbatul”⁷.

⁷ Clement Alexandrinul, *Pedagogul*, în col. «Izvoarele Ortodoxiei», nr. 3, traducere de Dr. Nicolae I. Ștefănescu, Editura Librăriei Teologice, București, 1939, pp. 275-276.

Se arată apoi că femeile trebuie să poarte o coafură cât mai simplă: „Iar pentru femei e de ajuns să-și mlădieze părul și să-l lege într-o cosiță, cu o agrafă subțire înspre ceafă, alcătuiind înfățișarea unei nobile frumuseți”. De asemenea, „adaosurile de păr” (șuvițele de astăzi) trebuie înlăturate cu desăvârșire, ca fiind ceva străin de trupul nostru. Despre vopsirea părului, Clement spune: „Cu atât mai mult nu se cade ca femeile să-și vopsească părul, nici să-și schimbe culoarea, mai ales dacă e alb. Nu trebuie ascunsă bătrânețea vârstei, căci se nimicește încrederea în ea, ci dimpotrivă, trebuie arătată la lumina zilei, ca o cinstire din partea lui Dumnezeu, ca să fie un model de pietate pentru tineri”.

De asemenea, femeilor le este interzisă folosirea cremelor și fardurilor, deoarece aceasta este o artă înșelătoare⁸. Cea mai nobilă frumusețe este cea a sufletului și aceasta e cea care trebuie pusă în valoare și cea care trebuie lăsată să se vadă din trăsăturile feței și din comportamentul decent și virtuos. Sufletul este împodobit de Duhul Sfânt și luminat cu virtuțile dreptății, curajului, cumpătării, iubirii binelui.

Faptul că o femeie urmează Pedagogului se vede și din comportamentul ei față de familie, prin hărnicia și sârguina ei în treburile gospodărești: „[...] o femeie sârguitoare este cea care se îmbracă pe sine și pe bărbatul său cu podoabele muncite de ea. De aceste lucrări se bucură toți: copiii de mama lor, bărbatul de soția sa, ea însăși de aceștia, iar toți de Dumnezeu. [...] «Comoară de virtute e harnica femeie»,⁹ căci ea «pâine fără să lucreze nu mănâncă și sfaturi de milostivire sunt pe limbe ei, gura și-o deschide cu înțelepciune și după lege. Feciorii ei o fericesc, ridicându-se înaintea ei» (Proverbe 24, 43, 45, 46, 48; 31, 26-30). Așa zice și prin Solomon (Proverbe 12, 4), Cuvântul sfânt: «Iar bărbatul ei o laudă. Căci femeia credincioasă e binecuvântată. Ea să laude teama de Domnul.» Și apoi: «femeia harnică este comoara bărbatului său»¹⁰.

II. Cum să ne purtăm acasă, în familie?

În viziunea lui Clement, femeia și bărbatul uniți în taina căsătoriei au datoria de a se ajuta unul pe altul, femeia fiind cel mai

⁸ Cf. *Ibidem*, pp. 262-265.

⁹ Comicul *Alexandros* la CAF, III, frg. 5, apud *Ibidem*, p. 320.

¹⁰ Clement Alexandrinul, *Pedagogul*, pp. 320-321.

important sprijin al bărbatului. Astfel, unul dintre fundamentele pe care se bazează căsnicia este fidelitatea celor doi membri. În acest sens, Clement recomandă femeilor măritate să nu se „lungească la vorbă” cu bărbatul, pentru a nu-i ispiti și sminti și pentru a nu cădea și ea în păcat. Iar pe bărbatul care vrea să respecte poruncile Mântuitorului și sfințenia familiei, îl sfătuiește: „Nu semăna unde n-ai vrea să-ți crească sămânța, nici să te atingi cumva de vreo femeie, afară de femeia ta cu cununie, căci numai din ea este drept să culegi bucuria plăcerilor trupului în scopul de a primi urmași legiuți. În adevăr, pentru Cuvântul, numai aceste legături sunt legiuite”¹¹.

Vorbind despre cei care săvârșesc adulter, Clement spune că aceștia își întinează cu știință căsnicia, uitând că, deși nu sunt văzuți de oameni, Dumnezeu știe păcatul lor și vor primi plată pentru săvârșirea acestei fărădelegi. Clement arată că „numai faptul cuiva de a încerca să-și ascundă faptele este, de bună seamă, o păcătuire”¹². Prin adulter, omul „se strică pe sine cu totul și, ceva mai mult, se necinstește”¹³, iar „ce este sfânt în el se slăbește și se întinează”¹⁴. În acest mod se explică de ce „totdeauna cel curat năzuiește să se alipească de cel curat”¹⁵.

Scopul căsătoriei este, după Clement, nașterea de copii. El spune că prin acest lucru, omul se aseamănă cu Dumnezeu, căci participă la creație și își împlinește scopul, deoarece „împreunarea nesăvârșită pentru nașterea de prunci este o batjocorire a firii”¹⁶.

Întreaga operă a lui Clement se remarcă prin apelul neconținut la cumpătare și dreaptă măsură în toate lucrurile pe care le săvârșim. În același mod vorbește și despre relațiile firești dintre cei doi soți, arătând că „firea m-a povățuit ca, după cum ne folosim de hrană, tot așa și de legătura căsniciei, după lege, pe cât este potrivit, folositor și cuviincios”. El vorbește cu o naturalitate uimitoare despre lucruri de care cei mai mulți dintre noi se feresc astăzi să vorbească, reușind să facă acest lucru datorită curăției care îi

¹¹ *Ibidem*, p. 220.

¹² *Ibidem*, p. 228.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, p. 224.

stăpânea mintea și sufletul, ajutându-l să înțeleagă scopul real, duhovnicesc al fiecărui lucru, a fiecărei părți a corpului omenesc, curăție pe care omul modern a pierdut-o în mare parte. De altfel, Clement arată că nu există nici un motiv pentru a te rușina să vorbești despre lucruri pe care Dumnezeu nu S-a rușinat să le creeze. Bineînțeles, el nu se referă la a vorbi despre aceste lucruri fără rost, într-un mod indecent, ci la a descoperi scopul pentru care au fost lăsate de Dumnezeu.

Cei căsătoriti trebuie să-și împartă viața și cu Dumnezeu și cu partenerul de viață, pentru că numai în acest fel se feresc de alunecarea în pătimire, în implicarea doar în căsătorie și uitarea de suflet și de cele sfinte: „În același fel, femeia cuminte, dacă îngrijește de bărbatul ei cu sinceritate, aduce cinstire lui Dumnezeu, iar dacă umblă după podoabe se depărtează și de la Dumnezeu și de la căsnicia cea cuminte, punând podoaba mai presus de bărbatul ei”¹⁷. Și Sfântul Ioan Gură de Aur vorbește despre aceste femei deprinse cu viața în lux, în bogăție, înconjurată de nenumărate podoabe și spune că ele sunt pentru bărbații lor mai rele decât cei care strâng taxele.

Clement încheie acest capitol sfătuindu-ne „să ne ferim, deci, ca nu cumva, după ce ne-am dezbrăcat de haină, să ne dezbrăcăm și de simțul rușinii, căci nu e îngăduit ca cel care tinde spre virtute să se dezbrace de cumpătare”¹⁸.

III. Cum trebuie să ne comportăm atunci când suntem invitați la mese

Încă de la început, Clement Alexandrinul arată că desfrânarea și beția sunt cele mai nebunești patimi, acestea trebuind înlăturate de la toate ospetele și banchetele la care luăm parte, deoarece „șederea la băutura aprinde cheful și pofta, apoi îndrăzneala îndeamnă la fapte urâte”¹⁹.

Pentru a putea înlătura de la ospetele aceste patimi, trebuie să ne lipsim și de muzica ce ațâță simțurile, ducând la desfrânare: „Dar când oamenii vor stăruii la flaute, la cobze și jocuri, la sărituri și la aplauzele egiptenilor și la alte ușurătăți nesăbuite de acest fel, vor

¹⁷ *Ibidem*, pp. 237-238.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 171.

ajunge necuviincioși, ca și cum n-ar avea bună creștere, fiind copleșiți de sunete de chimvale și timpane și de zgomotul organelor înșelătoare. Un astfel de banchet, după credința mea, se prefacă pe de-a-ntregul într-un teatru al beției. [...] Așa că bine facem dacă înlăturăm aceste instrumente de la o masă trează, că ele se potrivesc mai bine pentru animale sălbatice decât pentru oameni și dintre cei mai fără de minte”²⁰.

După ce Clement însiruie aceste instrumente folosite la petrecerile vremii, el le dă un înțeles duhovnicesc, punându-le în legătură cu datoria omului de a-I cânta lui Dumnezeu: „Duhul Sfânt, însă, care ține deoparte slujirea sfântă și dumnezeiască, astfel cântă: «Lăudați-L pe El în cântec de trâmbiță», căci în cântarea de trâmbiță va scula pe cei morți. «Lăudați-L pe El în psaltire», căci limba e psaltirea Domnului. «Și în chitară lăudați-L». Prin chitară se înțelege gura pe care o atinge cu Duhul ca și cum ar fi un plectru. «Și în timpane și în hore lăudați-L». Aici închipuie, prin pielea timpanului care răsună, glasul Bisericii care cheamă spre înviere trupul. «În coarde și organe lăudați-L.» Organul e gura noastră și coardele sunt mădulele ei prin care dobândește așezare armonică. Dacă sunt lovite de Duhul, scot sunetele vocii omenești: «Lăudați-L în chimvale bine răsunătoare» (Ps. 150, 3-5). Chimvalul gurii este limba care scoate sunetul când buzele sunt atinse”²¹.

Și în acest aspect al vieții sociale a creștinilor, Clement ne sfătuiește să ne folosim de cumpătare, de prudență, de moderație pentru a urma, într-adevăr, Pedagogului divin care ne-a chemat la o nouă viață prin baia Botezului.

IV. Despre frumusețe și împodobire

Clement Alexandrinul numește toate metodele de înfrumusețare a hainelor și a trupului „sluitoare împodobiri”, enumerând printre acestea: folosirea „culorilor împodobitoare”²² a lânurilor felurite, „a bogăției, a pietrelor scumpe”²³, a lucrărilor din aur care împodobesc veșmintele, „smulgerea sprâncenelor pentru desenul

²⁰ *Ibidem.*

²¹ *Ibidem*, p. 172.

²² *Ibidem*, p. 232.

²³ *Ibidem.*

ochilor, care strică rânduirile firii”²⁴, „unsorile feței, vopsirea părului și alte meșteșuguri urâte, ajutătoare la aceste înșelăciuni”²⁵.

Cei iubitori de mărire și împodobiri sunt asemănați cu o livadă „care înflorește pentru puțină vreme”²⁶ și „nu e pregătită pentru nimic, decât pentru a fi aruncată în foc”²⁷. El îi dă ca exemplu de simplitate în vestimentație, exemplu demn de urmat, pe spartani, care nu îngăduiau femeilor lor să poarte podoabe, iar ca exemplu negativ, pe atenieni, unde nu numai femeile, ci și bărbații obișnuiau să poarte podoabe de aur „ca să arate obârșia lor pe pământul pe care trăiau, ca pe o adevărată trufie de prost gust”²⁸.

Clement explică apoi de ce nu trebuie să fim de acord cu hainele bogate, înfățișând rolul pe care îl are îmbrăcămintea, acela de a ne acoperi trupul: „[...] omul n-are nevoie de veșminte pentru nimic altceva decât pentru acoperirea trupului, pentru ferire de răceli și pentru apărare de prea marea întindere a arsurilor soarelui, să nu ne facă rău nepotrivirea mediului fizic”²⁹.

În acest fel, știind care este adevăratul rol al hainelor, Clement îndeamnă la renunțarea la hainele și mătăsurile fine, care nu numai că nu acoperă trupul și nu-l apără de frig, ci atrag privirile și stârnesc gânduri necuviincioase: „[...] aceste pânzeturi de prisos, străvezii, sunt un prilej de tulburare a gândului limpede; ele de abia pot să acopere cu puțin vâl rușinea corpului, însă nu mai este veșmânt haina moale care nu poate să ascundă chipul goliciunii. O astfel de haină, căzând pe corp, se alipește luând forma lui, ca și când ar fi udă, se ține de corp ca și când ar fi crescută din carne, lasă să se vadă chipul femeii, încât pentru cine nu ia bine seama i se pare că vede chipul gol al corpului, în întregimea lui”³⁰.

O altă problemă abordată în legătură cu vestimentația unui adevărat creștin este culoarea hainelor. Clement arată că cel mai bun lucru este înlăturarea culorilor de pe haine și alegerea culorii albe. El aduce mai multe argumente biblice în sprijinul acestei recomandări (de exemplu) faptul că hainele Mântuitorului erau albe

²⁴ *Ibidem.*

²⁵ *Ibidem.*

²⁶ *Ibidem.*

²⁷ *Ibidem*, p. 233.

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ *Ibidem*, p. 234.

³⁰ *Ibidem*, p. 235.

după Înviere, precum și o viziune pe care Sfântul Apostol Ioan a descris-o în *Apocalipsă*: „Am văzut sufletele celor martirizați dedesubtul jertfelnicului și s-a dat fiecăruia un veșmânt alb” (Apocalipsă 6, 9, 11), arătând că: „Trebuie să înlăturăm de la îmbrăcăminte culorile. Căci acestea nu sunt nici de trebuință, nici de cuviință, ba încă dau naștere și la pornirea rea a moravurilor. Nici chiar întrebuințarea nu e folositoare – ele nu apără cu nimic împotriva frigului – nici pentru acoperire nu ajută ceva mai mult decât oricare altă haină, numai că aduce cu sine trufie, iar frumusețea culorii dezlănțuie pe cei poftitori, ațâțându-i la o privire nebunească; dimpotrivă, cei curați se folosesc foarte cuviincios de haine albe și neispititoare”³¹.

Aceeași simplitate trebuie să se regăsească și în încălțăminte, al cărei rol este să apere picioarele de răni, de murdăria și praful drumului: „Așadar, noi să ne ferim de deșartele meșteșuguri în facerea sandalalelor aurite și încrustate cu pietre, de papucii atici și sicionieni, de cizmulițele persane și etrusce, păstrând pentru noi ce e obiceiul nostru. [...] Se cade să alegem rostul lor drept și firesc. Folosul încălțămintelor este acoperirea picioarelor sau ferirea lor de lovituri și să apere talpa piciorului de asprimea drumului de munte”³².

De asemenea, Clement vorbește și despre lungimea hainelor, care nu trebuie să ajungă până la pământ, deoarece acesta este un semn de trufie și, în plus, împiedică mersul. Autorul le recomandă femeilor ca hainele să nu fie mai sus de gleznă, ci să acopere în întregime trupul femeii: „După cum trebuie să ne ferim de orice necuviință în alcătuirea veșmintelor, tot așa să fim cu luare aminte să nu trecem măsura chipului de folosire. Nu este frumos ca haina să fie mai sus de genunchi, cum se spune că purtau fetele spartane. Nu șade frumos ca vreo parte a corpului femeii să rămână descoperită. Pe cât putem, să facem să răsune, cum se cuvine, acel frumos glas care zice: «frumos e brațul», dar nu e vulgar, «frumoase pulpe», dar numai ale bărbatului meu sunt. Fața e frumoasă, dar numai pentru soțul meu. [...] Nu numai că este oprită descoperirea gleznei, ci s-a luat hotărârea să-și acopere și capul și să-și adumbrească și fața. Nu e cuviincios ca frumusețea trupului să fie un laț pentru prins oameni. Nu-i lucru binecuvântat ca femeia să dorească să fie îmbrăcată într-un veșmânt purpuriu”³³. Această recomandare

³¹ *Ibidem*, pp. 235-236.

³² *Ibidem*, p. 243.

³³ *Ibidem*, p. 241.

o întâlnim și la Sfântul Ioan Gură de Aur care, în una din lucrările sale, arată că o femeie îmbrăcată decent și cu haine care-i acoperă în întregime trupul e la fel de frumoasă precum o biserică plină de credincioși.

Clement Alexandrinul vorbește foarte dur despre femeile care folosesc pietre scumpe sau perle pentru a se împodobi, numindu-le pe acestea „nesocotite”³⁴ și „nesăbuite”³⁵ și arată că singura podoabă pe care trebuie s-o purtăm este cuvântul lui Dumnezeu, adevărata perlă, singura care are valoare netrecătoare: „Pietre de acest fel agață femeile cele proaste de glezne și de gât înșiruindu-le: ametiste, fulgerate, iaspide și topaze [...]. În camera femeilor au năpustit mai ales perlele cele scumpe; [...] nesăbuitele femei nu se rușinează să se încaiere cu tot dinadinsul pentru această scoică mică. Noi însă avem menirea să ne împodobim cu sfânta piatră, Cuvântul lui Dumnezeu, pe Care «mărgăritar» îl numește undeva Scriptura, adică cu Iisus cel strălucit și curat, ochiul luminat, arătat în trup, Cuvântul cel luminos, prin care trupul a ajuns prețuit, renăscându-se din apă. De aceea și acea scoică, născută din apă, își acoperă trupul, iar din ea se naște mărgăritarul”³⁶.

Clement justifică această atitudine și prin cuvintele Sfântului Apostol Pavel: „Toate îmi sunt îngăduite, dar nu toate îmi sunt de folos” (I Corinteni 10, 23). De aceea, spune el, podoabele trebuie înlăturate în totalitate, ca fiind lucruri nefolositoare, ba chiar dăunătoare, deoarece cei care se îngrijesc de adunarea bijuteriilor celor mai scumpe uită de cei săraci, care au cu adevărat nevoie de ajutor și cărora banii aruncați pe bijuterii le-ar fi de mare folos: „[...] în totul trebuie înlăturate podoabele ca niște găтели pentru copile; aceeași podoabă, în întregul ei, trebuie înlăturată și de femei. Căci gătirea trebuie să răsară dinăuntru în afară și să arate că femeia este frumoasă după calitățile ei sufletești. Numai prin suflet se învederează atât frumusețea, cât și urâtenia. De aceea, numai cel serios este cu adevărat bun și frumos și se deprinde să înțeleagă că numai frumosul este bun”³⁷.

³⁴ *Ibidem*, p. 245.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, p. 248.

Este extrem de grăitoare înșiruirea de podoabe femeiești pe care Clement o preia de la Aristofan, din comedia *Femeile la Thesmophorii*³⁸: „A. Panglici și coroane,/ Săpunul, piatra, șnurul și legătura-n ceafă,/ Barișul, roșiorul, șirag de măștișoare/ Și lanțul, talismanul, rețeaua pentru păr,/ cămașa, cingătoarea, cordea, cutiuța,/ Brățara, apoi geanta și bluza cu agrafă./ Le las acum: pe cele mai mari nici nu le-am spus. B. Adaugă și fierul, nasturi și sulimanuri/ Și puful, strugurelul și legătura mâinii,/ Mănușile, papucii și degetar și farduri,/ Pecețile, lanțuri, inele, cataplasme,/ Bățici, bariș, punguță și gluga, apoi vine/ Depilatorul. La urmă de tot sunt evantaiuri». Am și obosit și mi-e silă să mai amintesc mulțimea podoabelor; [...]»³⁹. Această listă, pe lângă faptul că este prezentată într-un mod foarte ironic, este foarte actuală, deoarece și femeile din zilele noastre folosesc aceeași multitudine de metode pentru a se înfrumuseța, deși Clement arată că prin toate acestea ele reușesc doar să „stâlcească frumusețea cea adevărată”⁴⁰. Despre astfel de femei, Clement spune că „nu sunt frumoase în adevăr, ci numai plâsmuite cu ajutorul bogăției”⁴¹.

De aceea, Clement ne spune: „Cele ce au Pedagog pe Hristos nu se cade să se gătească cu aur, ci cu Cuvântul, căci numai prin El se vedește aurul cel adevărat. [...] Cele ce se închină lui Hristos se cade deci să se obișnuiască să se poarte în simplitate. Căci, în adevăr, simplitatea deschide calea sfințeniei, potolind pofta de bogăție și cu cele la îndemână împlinește trebuința chiar în locul celor de prisos”⁴².

Dacă despre femeile care exagerează în podoabele pe care le folosesc Clement vorbește cu foarte multă asprime și duritate, despre bărbații care fac acest lucru el vorbește cu dispreț și dezgust, arătând că pe bărbații care se împodobesc cu bijuterii, cu parfumuri, cu creme, cu haine strălucitoare, asemenea femeilor, „i-ar putea lua cineva drept femei dacă nu i-ar vedea goi”⁴³. Într-adevăr, un cod modern al bunelor maniere îi dă dreptate lui Clement, arătând că bărbatul nu are voie să poarte decât verigheta și ceasul,

³⁸ Aristofan, CAF, I, frg. 320. Cf. CAF, III, p. 271, apud *Ibidem*, p. 251.

³⁹ Clement Alexandrinul, *Pedagogul*, p. 251.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 249.

⁴¹ *Ibidem*, p. 252.

⁴² *Ibidem*, pp. 252-253.

⁴³ *Ibidem*, pp. 274-275.

nicidecum nenumărate brățări, cercei, inele și alte podoabe care li se potrivesc femeilor.

Clement încheie această parte a operei sale, în care ne învață cum trebuie să se îmbrace un creștin, printr-o muștrare adresată nouă, tuturor: „De ce căutați oare rarități și scumpeturi, în locul celor la îndemână și ieftine? Pentru că nu vă dați seama ce este cu adevărat frumos și cu adevărat bun și umblați pe la cei fără de minte să găsiți lucruri făcute, în locul celor ce sunt în adevăr, iar aceia își închipuiesc, în nebunia lor, că ce-i alb e totuna cu ce-i negru”⁴⁴.

Concluzii

Lucrarea *Pedagogul* a lui Clement Alexandrinul se remarcă prin mai multe elemente care o apropie foarte mult de ceea ce înțelegem astăzi printr-un cod al bunelor maniere.

În primul rând, ea se remarcă prin concizie și claritate. Toate recomandările pe care Clement le face creștinilor sunt pe înțelesul tuturor, scriitorul utilizând un limbaj adaptat tuturor categoriilor sociale cărora se adresează lucrarea. Clarității expunerii se adaugă faptul că autorul aduce un foarte mare număr de citate și referiri biblice, arătând prin aceasta că, într-adevăr, unicul și adevăratul *Pedagog* este Mântuitorul Iisus Hristos, pe Care cei ce dorim să ne mântuim avem datoria de a-L urma.

Cea mai evidentă trăsătură a lucrării lui Clement este faptul că el promovează, înainte de toate, simplitatea în vestimentație, în purtări, în felul de a vorbi, altfel spus, în toate aspectele vieții de zi cu zi a creștinului.

De asemenea, o altă trăsătură care apropie foarte mult lucrarea *Pedagogul* de un cod modern al bunelor maniere este actualitatea tuturor elementelor prezentate. Citindu-l, în special în partea care vorbește despre îmbrăcăminte și podoabe, ai impresia că autorul trăiește în zilele noastre și vorbește de lucruri pe care noi le vedem în fiecare zi în jurul nostru. Așa cum un cod al bunelor maniere din zilele noastre promovează bunul gust, eleganța, și *Pedagogul* lui Clement aduce argumente foarte puternice în sprijinul autenticității creștinilor, a refuzului vulgarității, prostului gust, ridicolului, dorinței de a epta.

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 242-243.

Acestea sunt, pe scurt, câteva dintre caracteristicile care ne fac să spunem, pe drept cuvânt, că *Pedagogul* lui Clement reprezintă un adevărat cod al bunelor maniere pentru creștini, la fel de valabil pentru vremea și societatea în care a fost scris, cât și pentru astăzi.

***Le Pédagogue de Clément d'Alexandrie,
modèle de code de bonnes manières***

Conf. Ph.D. Carmen-Maria BOLOCAN

Notre étude se propose de démontrer que l'oeuvre de Clément d'Alexandrie, le Pédagogue, peut représenter un modèle pour les gens, dans les circonstances de leur vie. Cet ouvrage nous donne des conseils sur les vêtements, sur l'emploi des bijoux, sur l'attitude pendant le repas etc.

Il est très intéressant de suivre l'importance du détail dans les conseils de cet écrivain. Son ouvrage est très actuel même aujourd'hui et peut se constituer dans un guide pour acquérir une attitude corècte envers nos semblables.